

ԳՐԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

Ձեռագրաց Ս. Թովմայ առաքելոյ վանուց եւ եկեղեցեացն Վերին Ագուիեաց, եկեղեցւոյն Տանակերս գեղջ եւ անձանց մասնաւորաց.

Թ. 2.

Աւետարան (Թղթ. բոլ. Թւկ. գրչ. ԶԻԶ).

ԴՐ Բազմադիմ էն. Հնորհք մարդասիրին ա՛յ առ աղգար մարդկան. որով յաւթարանան մարդիք ի խնամո ըարեգործութեան, յաղակս լիւրկութեան հոգոց իւրեանց. զի ոմանք շինեն եկեղեցի տուն ա՛յ. և ոմանք կանգնեն (սաչս^{*)}) յանուն խաչելոյն քի ա՛յ մերոյ, որ է ըարեխաւս առաջի ահեղ ատենին ք[՛]ի. և ոմանք կարողանան գրել գիրս առաքելոց և ի մարգարէից. նայ և զտրուենական հրամանքն որ է աւետարան. զի ոմանք դերի աղատեն յանուն աղատողին ք[՛]ի որ աղատեաց զաղամ ի ձեռաց սատանայի: Վ[՛]ս որոյ և յաւթարեցաւ ըարէարմատ և ըարեղաւակ. խաւջամուրատս. և աղատեաց ըզս[՛]ք աւետարանս. ի գերութենէ. և վերստին առաքեաց ի տեղի իւր, որով աղատեսցէ ք[՛]ս ա՛ծն մեր ըարեխաւսութեամբ ամէնահա՛ւալ ա՛ծածնին. և ա՛մե որքոց ըարեխաւսութ. երկնաւորաց և երկրաւորացս: զխաւջայ մուրատն. և զծընաւդս իւր. աղաւարծիդուն, և զգուլշարթն, և զեղբարսն իւր, զէմին բակն, զէզդանբախն, ըզդաււրան. զդաւղալրակն, և զա՛ծապարգև դաւակն, և զգեռաքողքոջ զծաղիկն իւր զպ[՛]ր սարգիսն, զոր ա՛ր ա՛ծ պահեսցէ անսարսն կենսք առտ. և ի հանդերձեալն ժառանգեսցեն. զանբապառ ըարիսն. և աղատեսցէ ք[՛]ս ա՛ծ զխաւջա մուրատն ի դժոխոցն և ի ձեռաց սատանայի և ի դառն տանջանացն. ի լալ աչացն և ի կրճել առաւմացն ամէն: Աքդ ով ս[՛]ք հաքք և առաքելա-

*) Մեր նախնիների մէջ սովորութիւն կար խաչքարեր կանգնել իրանց յիշատակն յաւերժացնելու համար. այդ խաչքարերից շատեր մինչեւ օրս էլ կանգուն մնում են. ոմանք տիպարներ՝ հայ քանդակագործութեան: Մ. Վ.

գումարը դատը ս^ր քահանայից. յորժամ վաւելէր ի քաղցրա-
ճաշակ, և եղեմատունկ, ա^մ ծառայդ վտակաց, քառառաջեայ
հոսանացս. կենդանական և ա^մ ծային. աւետարանական բա-
նիցս. մանաւանդ յորժամ բառնայր ի վերա ուսոց. ի ժամ
սոսկալի պատարագին. յորժամ խաղան ի վերուստ յողջոյն
ձեր զօրը հրեշտակաց. և սքողեալ ահիւ խառնին ընդ ձեզ.
յայնժամ նովին ս^ր աւետարանաւդ. և միջնորդական հրա-
շիւք կենդանաբար ս^ր պատարագին. յիշենջիւք. գվերստին
ազատող սոցայ զի մին շարակնոց այլ կար և մին տաւնա-
ցոյց. և մին ձեռք շուռջառ. որ մին տեղ ազատեաց. ազա-
տեսցէ ազատողն ք^ս. և իրկեսցէ իրկիչն մեր յ^ս. յաննեբելի
տանջանացն զխաւջամուրաւսն. և զամենայն արեայն մերձա-
ւորսն իւր. զկենդանին իրկեսցէ ք^ս ա^մ ծ յամենայն որողայ-
թից հոգոյ և մարմնոյ. և զհանգուցեալն հանգուցանէ ի դոպն
աբրահամու. որ է արքայութիւն: ամէն եղիցի:

զհամազասպ լիորը էրէցս յիշեցէր ի ք^ս:

292բ Փառք անսկզբանն և սկիզբն ա^մի անեղ էին. և
գոյացուցին ընաւի,

Եւ արդ՝ գրեցաւ ս^ր աւետարանս ի թվին հայոց: Զ. եւ
Ի^Ձ: ամի ի ձորս աշոտա. և ի վանս յանկիւնեաց: Ընդ հովան-
եաւ ս^ր լուսաւորչիս. և ս^ր վարդիհաւը գերեզմանիս. տես
տաճարիս. և սրանչեւագործ ս^ր նշխարացս. ձեռամբ մեղսա-
մած. և անարժան գրչի, զաքարիաի. ի թագաւորութեան.
Հասանաբոնի. որ առ ու գերի արաւ զաշխարհն տփխիս.
Պ. Ռ. մարդ. Ղ. Ռ. ի սուրն. անցուցին. Վ. Ռ. գերի:
Վայ ինձ հաղար բե. բան: Ի հայրապետութեան: Թ^ր Սարգսի:
Եւ արդ յերեսանկեալ աղաչեմ զմանկունս ս^ր եկեղեցւոյ.
յիշել ի մարբափայլ յաղաւթս ձեր. զստացող. ա^մ ծաւան ս^ր
աւետարանիս, զհաւատարիմ և զհոգեւոր քրիստոնէն. զազ-
նեւն, և զկողակիցն իւր, զգրչիս մէլիւն, և հարազ^տ որդին
իւր, մխիթար, ք^հն, և զկենակիցն իւր, զոհար, և զորդին իւր
մեղրիսէթ ք^հն որ ստացաւ զս^ր աւետարան իւրեանց յիշա-
տակ և ծնաւդաց նոցին. և եղբարցն, մարտիրոսին և յ^ս վհան-
նիսին, պ^րն սէթ ս^ր իղիւն. և քվերն, ն^ր, ազբղին. և ետուր
զսայ նորայլնձայ ք^հնիս տ^ր մխիթիս. ի հալալ արդեանց
յիշատակ իւրեանց կենդանեաց և մեռելոց. ով որ լի բերա-
նով. և ուղիղ սրտիւ, ա^մ ծ ողորմի ասացէր և ա^մ ծ ձեզ յիշո-
ղացդ ող^րմեսցի ամէն:

Դրձէ կրկին աղաչեմ յիշել ի ք՞ս. զպատահան, և զսրբառնեալ քճյն. զուսուցիչն իմ զտ՞ր կարապետն. և զմիւս վարպետն իմ. զտ՞ր սնովորիտն. որ փոխեցաւ յ՞ած յիշեցէք և ա՞ծ ողորմի ասացէք ամէն. և զհայրապետն մեր զտ՞ր գրիգոր եպ՞սն. և զտ՞ր ա՛ծատուր հրարպետն. և զտընտեսն զհերիքն, որ սիրով հոգւոյն. նեղացան. և սպասաւորեցին ս՞ր աւետարանիս, և հոգ տարան ի թուղթ նշայել. որ ի յաւելածելն. որն ի ջրին բերելն. որ և ինքն տ՞ր ա՛ծ յ՞ս ք՞ս. անթառամ փառօքն, զարդարեացէ զնորօք: ամէն: Եւ զիս անարժան զրիչս զաքարէ քճյս որ զանուն ունիմ և զգործս ոչ յիշման, արժանի արարէք. միով ա՛ծ ողորմիւ և զծնողսն իմ զմէլքիսէդն, և զմայրն իմ զմէլիքն. և զեղբայրն զվառիլն. և զքոյրն իմ զսալիմէլիքն. և զտովլաթն. և զմարիամն. և զամարեան մերձաւորսն զկենդանիս և զհանդուցեալսն ամէն: և զմարկոսն որ զթուղթն կոկեց. և դուք յիշողքդ. և մեք յիշեցեալքս մասն բարեաց. ընկալցուք ի ք՞է ա՛յ մեր ամէն և եղիցի:

Աւարտեցաւ ս՞ր աւետարանս: Յուլիս ամսոյ, Ի. Ե. և ք՞ի. փառք յաւիտեանս ամէն:

Ձեռս երթայ դառնայ ի հող գիրս մ՞նայ յիշատակող, Ահեալ է ա՛ծ ամէն:

295ա Ս՞ր յաւետարանս, յիշատակ է. տ՞ր գրիգորին. և իւր կողակցին: գուլգատին: և որդոյն վարդանին: և նորսէսին որ առ ա՛ծ փոխեցաւ: և դստերացն: Խաթունին: մանաշէ: պարոնսէթին: սահակին: և զարձեալ յիշեցէք զթորոսն մէլքիսէթն: սարգիսն: Եւ ա՛մ յարեան մերձաւորքն: յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր: ուղիղ սրտիւ. ողորմի ասացէք: լի բերանով և ա՛ծ զձեզ յիշէ: իւր: միուս անգամ գալուստն ամէն. հայր: նշովեալ և անիծեալ լինիցի: այն մարդն որ այս ս՞ր յաւետարանս ծախէ: կամ գրաւէ: մահու վաղճանի: ամէն հայր մեր:

(Կնիք) «Ք՞ի ծ՞ն. տ՞ր գրիգոր. ՌճՀ Թ.»

295բ 1.) Աւրհնէ ա՛ծ խիկար ու զիր ուղին տատուր ու իր հաւրն ջանադին որդոյն նորատուկին՝ և իր նընջեցելոց մեծի և փոքեր ամէն. ա՛ծ զինքն աւրհնէ որ երես եղն յիշատակ իր նընջեցելոցն յիշատակ ս՞ր աւետարանիս ամէն:

2) Արդ ես ջաւարս. որգիքն իմ մրկրտիչն թաւաքեալն. փանոսն. դուստրն իմ. զշահնուպարն. ես ջաֆարս, և իմ կողակիցն, որ տվաք զմեր ջաղցին փայլն տ՞ր պ՞րնսէթ իրի-

ցուն վախժան: յիշատակ ինձ և իմ որդոցն. և իմ ծննդացն. ևս հէրապետս. վկա. խոցադեղս վկա. դարբին. խոցադեղս. վկա: Իւր փեսայ պաւլալին. վկ. ա՛ծ. վկա: ով էս աւետարանս կարգայ: ո՞ղմիս նրայ յիշատակ դնողացն. ով էս բանին հակառակ լինի մասն յուրայի առցէ. ամէն հայր մեր:

296^ա Վերջին ըստացող և թափող ս՛ր աւետարանիս նաւասարդին հօրն օլսէփին և մօրն զարիփին և կողակցին իւրոյ եղիսափեթին և հոգեորդոյն իւրոյ մը՛՛գը՛՛ին և դստերացն իւրոյ, շամիրամին, և մարիամին. և գուլջրհանին. և ամենայն ազգաց և ընտանեաց իմոց և մեր տեսաք զս՛ր աւետարանս, դերի անկեալ ի ձեռս անօրինաց և աղատեցաք հ՛՛լալ արդեանց մերոց ի սէրն ք՛ի և ս՛ր աւետարանիս որ ասէ թէ երանի այնոցիկ որ ունիցի զաւակ ի սիօն և ընտանի երուսաղէմ և ևս նաւասարդս օր մահվան իմոյ խնդրեցի քահանայն իմ տ՛ր գրիգորն անգարձ արարի ա՛մ ինչ հոգոյ իմոյ ըստ կազին ս՛ր օրինաց և ի վաւելումն նորին այս ս՛ր աւետարանս տըվաք տ՛ր գրիգորին գիտութեամբ թիֆլիզ քաղաքի ս՛ր նշան եկեղեցոյ մահտեսի աւաք քահանայ տ՛ր նիկողոսին^{*)} և մահտեսի տ՛ր ընթստակէսին^{*)} և իրիցփոխան պարոն գասպարին^{*)} որքան որ կենդանի լինի մեզ և մեր նընջեցեալքն յիշէ ի դէմ ս՛ր պատարագին և ինքն. յիշեալ լինի օրն դատաստանին և օլ ոք ընթեռնու զս՛ր աւետ՛՛րնս ա՛ր բերան ոգորմիս ասէ ննջեցելոց մերոց ամէն:

Թվին Ռ Մ Ե սեպտեմբերի ամսո թ՛ւ ամն

296^բ Յիշեցէք և զժողովողս յիշատակարանաց ձեռագիր մատենից զմեսրոք արքե՛պոս Սմբատեանց. ո՞պս և զայս յիշատակարանս արտագրեցի. ի 19 յունիսի 1904 ամի: ^{**)}

297^ա Զվերջին ստացող և թափող ս՛ր աւետարանիս, պ՛րն նարինբէկն որ փափագեցօ ս՛ր աւետարանիս: Վասն սի-

*) Սոյն երիբի կնիքները դրուամած են լուսանցքում 1. «Տ՛ր նիկողոս», 2. «Ք՛ր ծ ո՛ Տ՛ր Արիստակէս-ՌՃՅԱ», 3. «Ք՛ր ծ ո՛ Գասպար. ՌՃՂԶ»:

**) Սրբազան Մեսրոպ Արքեպ. Սմբատեանցը վանքիս բոլոր ձեռագրերի յիշատակարանները գրի առած է. այլ ընդամենը հազիւ երկու ձեռագրի յիշատակարան:

րոյն ք^ի և յուսոյն արքայութեան, որ էր անդեալ ի ձեռս անաւրինաց. և թափեաց մ^ին այնորիկ որ հրամայէ ս^ր գիրքն եթէ երանի որ ունիցի զաւակ ի սինն, և ընդունի յե^մ: Եւ այս բարեմիտ և սղորմած պ^րն նարինբէկս որ առաւ և ստացաւ ս^ր աւետարանս ի հալալ վաստակոց իւրոց. յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց. հաւրն պ^րն. միւրվելուն. և մաւրն պ^րն լալիկերաւթին, և եղբաւրն պ^րն ծամալին. և քվերց խաւրամղին. խանութ խաթունին. և կենակցին պ^րն յեայդունդին. և. հարսին իւրոյ պ^րն բանաւին. և որդիքն իւր բայինդուն. և ջիմշէրն. և խօսրովիթուխտն ա^ծ ընդ երկայն աւուրս արասցէ զյիշատակս պ^րն նարինբէկին և զեղբօրն և զեռաբոյս աղայք սոցին: Խաղաղութեամբ պահեցէ տ^ր ա^ծն յամի մինչև ի խորին ծերութեանն ամէն: Եւ դարձեալ յիշեցէք զպ^րն նարինբէկն ա^ծ ընդ երկայն աւուրս արասցէ մինչև ի խորին ծերութեան և զեղբարս իւր և զյիշատակեալ զննջեցեալսն զհայրն և զմայրն իւր. և զա^մ արեան մերձաւորս իւր. զկենդանիս և զհանդուցեալսն. և որք յիշէք յիշեալ լիցիք ի ք^ս ի միւսանդամ գալրստեանն ամէն: Ընդ նմրն և սահաւ գրեչս զսիմոնս յիշեցէք և ա^ծ զձեզ յիշէ: գրեցօ թվին Թ^ի և Կ: Կն:

297թ Ա^ծ ողորմի անանին հոգուն: յաղիզ խաթունին: գեւուրին: ծառուկին: շարիխտանին հարդէ վարդին: աւետիսին: շահատին: ողորմի: սուպին յաւիտեան: ամեն:

298ա 1.) Ա^ծ ողորմի ամիր արևին հոգոյն և իւր կողակցոյն սալ կին. մաւրն հերիքին, եղբաւրն շատարին որ ետուր յիշատակ և քառ աց սալդակին ա^մ. լաւ տայ մի. թ^վն, Թ, Յ^ե. տ^րն ընդունէ զնուէքս նորին. բաղում յանցանք ն^ր ջնջին. ի միւսանդամ գալուստ փրկչին և յահագին դատաստանին: ամէն:

2.) Դարձեալ, Յիշատակ է. Ա^ծ աւետարանս. նաւասարդին. հօրն ուսէփին, մօրն զարիքին. կողակից եղօսափեթին. հօրն ետկարին. մօրն շահփարին. զսղեբացն շամիրամին, մարիամին. և որդոյն մարգարին, կուլճհանին. ըստացայ հալալ վաստակոց իմոց, դովաք ի ձեռն մեր, հայր տ^ր գրեգորին. հոգոց մերոց. յիշէ և յիշատակէ, ինչ մարդ որ իմ

ասդիցն կամ օտար աւետարանիս, համար դաւի. անէ հետ ա՛ր գրիգորին Յ ճ Ժ և Դ (318) հայրապետաց. նշովաց լինի.

ով քահանայք. և սարկաւաքունք, որք հանդիպիք կարթաւով կամ օրինակելով. մէք բերան ա՛ծ ողորմի ասացէք ա՛ծ ողորմի, ըզձեզ ի միւս անդամ դալըստեան. ամէն գրեցաւ թվին. Ռ ճ Դ Զ ին:

Թ. 3.

Աւետարան.

Թթք՝ 290 երկս.

24×18. կշկ. սկզբի կողն արծաթապատ, մէջտեղը խաչելութեան պատկեր, շուրջը 12 առաքելոց պատկերները քանդակակերտ. Մզդ. բլգ. սկզբի թերթերում պատկերներ ու գրեւագներ. թւգ. ՁԹ (=739, 1290) Դրազարկ. գրիչ՝ Թորոս, մականուանեալ ժիլիսոփայ:

Մկրտում և վերջում, իբրեւ կաղմի մասեր մի մի թերթ ծալած մազադաթ, երկաթագիր, աւետարանի թերթեր:

Ուղղադրութ. — թե, եթե, միթե, բանդ, բարեհանա, մատոյ, գործելին:

13ա Մատթ. աւ. սկիզբը.

144բ Մի յեշատակարան բոլորովին ջնջուած:

Յիւսակարան.

289a «Կատարեցաւ ս՛ր և գերահրաշ Աւետարանս ի սուրբ ուխտոս Դրազարկոս ի թուիս Հայոց ՁԹ, ի թագաւորութեանս Հայոց Հեթմոյ Ձեռամբ Թորոսի նուստ և յոգնամեղ Փիլիսի, որոյ Տ՛ր յ՛ս ողորմեսցի»:

«Փառք քեզ ստեղծիչդ: Ննորհիւ Տ՛ն սկսաւ և ողորմութ՛ք նորին կատարեցի զպանծալի և զփրկաւետ աւետարանս, ես Թորոս ի ս՛ր և ի գերահռչակ ուխտոս Դրազարկ ՁԹ թուականիս, ի թագաւորութե՛ս բարեպաշտ և ա՛ծասէր արքային հայոց հեթմոյ որդւոյ լեոնի, ի դառն և ի գփնդակ ժամանակիս որ էր հալածութեամբ քրիստոնէից զոր յայսմ ամի քանդեալ աւերեցան գեղեցկաշէն քաղաքն հռովմայեցւոց ծովեղերեայքն տրապաւլսոյ և աքայիոյ, և եկեղեցիք քրիստոնէից եղեն հաւտից և խաշանց փարախ, և զկնի մի ամի

առաւ ա՛ծարեալ զդեակն հոռոմկա ի գոռողէն փարաւոնէ, որ էր աթոռ հայրապետացն հայոց, և սպասք սրբութեանն գերի վարեցաւ հանդերձ մեր գլխովն հայրապետաւն որոյ անունն ստեփանոս, և հասեալ ի քաղաքն դամասկեա ճգնաւորական հանդիսիւ ժողեցաւ յաստեացս, և եթող սուգ անմխիթար աղգիս հայոց, և յայնժամ խորհուրդ ի մէջ առեալ թագաւորն հայոց հեթում քոլոր ուխտիւն եկեղեցոյ և իշխանաւքն հանդերձ շնորհել բերդ ամուր և երկիր առատ ս՛ր աթոռոյ լուսաւորչին առ ի հաստատել վերստին, և առաքեն զիմս նուաստութիւն և զսիրելի և զսննդակից եղբայրն իմ զպատուելի եպիսկոպոս թումաս, յաշխարհս արեւելից, առ ի մեծարանս եպիսկոպոս և իշխանաց, դալ վերստին նորոգել զաթոռ ս՛ր լուսաւորչին, և մեզ հրամայեալ ի թագաւորէն և ի ս՛ր ժողովոյն, յառաջագոյն դալ ի դիրս ս՛ր առաքելոյն թագէտսի, առ գերահռչակ և արժանապատիւ եպիսկոպոսն տ՛ր տիրացուն, որ էր առաջնորդ ս՛ր ուխտիս թագէտսի առաքելո, և յայսմ ժամանակի փայլէր իբրեւ զջահ վառեալ ի մէջ գիշերի, որ էր նաւահանդիստ վտանգելոց քաղցելոց և ծարաւելոց շնորհաւք ս՛ր առաքելոյն, և ՛լ ամաւ յառաջ եկեալ ս՛ր արքայն հայոց լեոն բարի և սնուցանող և երախտաւոր Տէրն իմ յայս ս՛ր ուխտս, և բազում սէր գտեալ արքային հայոց ի սիրոյ եպիսկոպոս Տ՛ր տիրացուէ. նա և ես նուաստս Թորոս վայելեալ ի սէր սորա և ի (շարունակութիւնը պակասում է):

12ա «Ի հաղարեբորդում և ինսնեբորդում և յիննեբորդում ամի թուահաշուութեան հայկազեան» տօմարի, ես նուաստ Խաչատուր վարդապետս ետու նորոգ կաղմել զս՛ր զաւետարանս, ի սփոփանս բաղմամեղ անձին իմ և եղի ի ս՛ր աթոռ թումայի առաքելոյ ի վանս ազուլեաց, որում և էրն յառաջագոյն: Իսկ արդ՝ որք հանդիպիք աղաչեմ զի յիշեսձիք զիս հանդերձ ծնողօք իմովք, և գուք յիշեալ լիջիք առաջի ա՛յ ամէն»:

«Զեռամբ կաղմեալ անարժանի, կոչեալ անուամբքս գալուստ դպրի, ոչ եմ արժան կոչիլ բարի, վեհ եմ և ես և գլուխ չարի»:

(Շարունակիլ)

Մ. Վ. Մախուրեան